

การศึกษาสภาพปัจจุบัน ความต้องการ และสังเคราะห์ชุดความรู้ในการ
พัฒนาหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นสำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษา*

STUDY OF THE CURRENT STATE, NEEDS, AND KNOWLEDGE
PACKAGE SYNTHESIS ON FANG LOCAL HISTORY FOR
CURRICULUM DEVELOPMENT FOR SECONDARY
SCHOOL STUDENTS

ปิยะพงษ์ มอญแสง, Piyapong Monsang

วสันต์ สรรพสุข, Wasan Sapphasuk

สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน

วิทยาลัยการศึกษา มหาวิทยาลัยพะเยา

Candidate in Curriculum and Instruction,
School of Education, University of Phayao

E-mail : dechawee@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย เรื่อง การพัฒนาหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นลุ่มน้ำฝางโดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อเสริมสร้างพลเมืองท้องถิ่นต้นรู้ สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาสภาพปัจจุบันในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นลุ่มน้ำฝาง 2. ศึกษาความความต้องการในการพัฒนาหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นลุ่มน้ำฝาง 3. สังเคราะห์ชุดความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นลุ่มน้ำฝาง โดยผู้วิจัยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) และรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 15 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล ได้แก่ แบบวิเคราะห์เอกสาร แบบบันทึกภาคสนาม แบบการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง และแบบบันทึกการสนทนากลุ่ม วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การวิเคราะห์สรุปอุปนัย (Analytic Induction) ร่วมกับการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

* Received 8 April 2024; Revised 18 November 2024; Accepted 23 November 2024

ผลการวิจัยพบว่า 1. สภาพปัจจุบันในการพัฒนาหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นลุ่มน้ำฝาง มีเนื้อหาประวัติศาสตร์เกี่ยวข้องกับตำนาน และประวัติศาสตร์กระแสหลัก ซึ่งการสอนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ใช้อยู่ไม่สอดคล้องกับสภาพปัจจุบัน นักเรียนมองว่าเป็นเรื่องน่าเบื่อหน่าย 2. ความต้องการในการพัฒนาหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นลุ่มน้ำฝาง ควรนำเรื่องในท้องถิ่นมาบรรจุในเนื้อหา จัดกิจกรรมให้นักเรียนได้ปฏิบัติ ลงพื้นที่ศึกษาเรียนรู้ร่วมกับคนในชุมชนด้วยเนื้อหาเชิงลึกและสะท้อนความเป็นจริง ประชาชนชุมชนต้องการพัฒนาชุมชนให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ตลอดชีวิต และเป็นวิทยากรท้องถิ่นได้ 3. การสังเคราะห์ชุดความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นลุ่มน้ำฝางสำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษา จำแนกได้ 3 ยุค 1) ความรู้ในอดีต 2) ความรู้ในปัจจุบัน 3) ความรู้ในอนาคต

คำสำคัญ : สภาพปัจจุบันและความต้องการ, ชุดความรู้, หลักสูตรประวัติศาสตร์, ลุ่มน้ำฝาง

Abstract

This article is a part of the project on local history curriculum development of Fang River Basin using participatory action research (PAR) to enhance active local citizenship for secondary school students. It aimed to 1. Investigate current state of curriculum development on Fang local history, 2. Study needs for developing curriculum on Fang local history, and 3. synthesize knowledge package on Fang local history for secondary school students. The qualitative data were collected from 15 key informants selected by purposive sampling. The research instruments were document analysis form, field note, semi-structured interview form, and focus group discussion form. The data were analyzed by using analytical induction and content analysis.

The results were as follows.

1. The current state of curriculum development on Fang local history consisted of folklore and mainstream history. The current local history education was inconsistent with the social issue, and students found it boring.

2. The needs of developing curriculum on Fang local history could focus on community-based learning by providing students fieldwork activities that

included in-depth content reflecting reality. The local scholars needs were developing community to be lifelong learning center and being local lecturers.

3. Knowledge package synthesis on Fang local history for secondary school students was classified into 3 eras: past, current, and future knowledge.

Keywords : Current State and Needs, Knowledge Package, History Curriculum, Fang River Basin

บทนำ

ประวัติศาสตร์ เป็นวิธีการศึกษาเรื่องราวที่เชื่อว่าเกิดขึ้นจริงเกี่ยวกับประสบการณ์ด้านต่าง ๆ ของมนุษย์ในสังคมใดสังคมหนึ่ง บนฐานของการวิเคราะห์ วิทยาหลักฐาน เอกสารชั้นต้น และหลักฐานร่วมสมัยอื่นๆ เพื่อความเข้าใจปัญหาในสังคมปัจจุบัน การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ ไม่ได้เป็นแค่เพียงการรับรู้เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตเท่านั้น แต่มีความสัมพันธ์กับการเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของโลก ความเข้าใจในวิถีชีวิตของคนแต่ละพื้นที่ แต่ละยุคสมัยที่จะเป็นภูมิปัญญาในการขับเคลื่อนสังคมให้ก้าวหน้าต่อไป (ธงชัย วินิจจะกุล, 2664, น.138-140)

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 กำหนดให้วิชาประวัติศาสตร์จัดอยู่ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ที่มุ่งพัฒนาให้มีความเป็นไทยควบคู่กับความเป็นสากล (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551, น.154-159) แต่ผลจากการใช้แกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่า ยังมีปัญหาด้านการเรียนการสอน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2561 น.6-9) ที่เนือหามุ่งเน้นความเป็นไทย เพื่อสร้างความทรงจำเกี่ยวกับความเป็นชาติแบบกระแสหลักที่เป็นเอกภาพ กล่าวได้ว่าการเรียนประวัติศาสตร์ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน ขาดความเชื่อมโยงกับบริบทในท้องถิ่น (ภิญญพันธุ์ พงนะลาวัณย์, 2561, น.4-7) ประกอบกับ กระทรวงศึกษาธิการ ได้ประกาศนโยบายเร่งด่วน ที่ต้องการปรับการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ในปัจจุบัน โดยจัดให้มีการเรียนรู้ผ่านเรื่องราวในท้องถิ่นให้มากขึ้น และจะต้องมุ่งส่งเสริมความเป็นพลเมืองให้กับผู้เรียน (เดลินิวส์ออนไลน์, 2 กันยายน 2564)

จากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา ได้ทำให้กระแสของการศึกษาประวัติศาสตร์เริ่มต้นตัว เพราะการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ทำให้ท้องถิ่นมีพลังอำนาจในการสร้างชุดความรู้เพื่ออธิบาย สร้างความหมายให้กับตนเอง เป็นลักษณะการต่อสู้กับชุดความรู้กระแสหลักที่ผู้มีอำนาจเดิมครอบงำอยู่ (อรรถจักร สัตยานุรักษ์, 2560, น.11-13)

อีกทั้งการศึกษาประวัติศาสตร์แนวใหม่ เน้นการศึกษาประวัติศาสตร์เชิงวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และใช้วิธีการศึกษาทางด้านสังคมศาสตร์ ในการวิเคราะห์หลักฐานจากมุมมองพัฒนาการทางสังคม ซึ่งต่างไปจากประวัติศาสตร์ของวีรบุรุษในรูปแบบเดิม (ยงยุทธ ชูแว่น, 2564, น.296-299) การศึกษาประวัติศาสตร์ร่วมกับชุมชน โดยมุ่งพิจารณาปัญหาในชุมชนท้องถิ่นที่กำลังประสบอยู่ในปัจจุบัน มีการสร้างองค์ความรู้ ถ่ายทอด สร้างพลังเครือข่ายในการแก้ไขให้ครอบคลุมในหลายมิติ เป็นการเปิดทางให้กับเนื้อหาท้องถิ่น ให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วม กำหนดเนื้อหา ความต้องการ สร้างสำนึกของการมีส่วนร่วม และขับเคลื่อนสังคมได้อย่างมีพลัง (วศิณ ปัญญาวุฒตระกูล, 2562, น.235-248)

จากปัญหาจากการใช้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน นโยบายด้านการศึกษา และกระแสด้านการจัดการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับวิชาประวัติศาสตร์ ชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จะกลายเป็นรากฐานสำคัญสำหรับสร้างความเปลี่ยนแปลงอนาคตของสังคมไทย และจะสามารถใช้ประวัติศาสตร์ในการสร้างความเป็นพลเมืองท้องถิ่นต้นรู้ได้

งานวิจัยนี้ผ่านการรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ ด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา เลขที่โครงการวิจัย HREC-UP-HSS 2.2/143/66 วันที่รับรอง 3 ตุลาคม 2566 การนำเสนอข้อมูลในครั้งนี้ ผู้วิจัยรักษากฎจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ ตามมาตรการลดความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นต่ออาสาสมัครที่เข้าร่วมโครงการวิจัย โดยใช้นามสมมติแทนชื่อผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ศึกษาสภาพปัจจุบันในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นลุ่มน้ำฝาง
2. ศึกษาความความต้องการในการพัฒนาหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นลุ่มน้ำฝาง
3. สังเคราะห์ชุดความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นลุ่มน้ำฝาง

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) โดยแบ่งเป็น 4 ขั้นตอน (องอาจ นัยพัฒน์, 2554 น. 302-304) ประกอบด้วย

ขั้นตอนที่ 1 การวางแผน (planning)

1.1) ศึกษาเอกสารที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในพื้นที่ลุ่มน้ำฝาง และงานวิจัยด้านการพัฒนาหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในพื้นที่ลุ่มน้ำฝาง โดยคัดเลือกผลงานในปี พ.ศ. 2540 ถึงปัจจุบัน

1.2) คัดเลือกชุมชน ที่พร้อมให้ความร่วมมือในการจัดการศึกษาร่วมกับโรงเรียนระดับมัธยมศึกษา มีจำนวน 5 ชุมชน ประกอบด้วย ชุมชนโป่งน้ำร้อน, ชุมชนบ้านสันมะเฟือง, ชุมชนบ้านปางควาย, ชุมชนบ้านแม่สุ่น้อย, ชุมชนบ้านยาง

ขั้นตอนที่ 2 การปฏิบัติการ (acting)

2.1) การสร้างความคุ้นชิน ผู้วิจัยคัดเลือกนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวน 5 คน และครูผู้สอนในโรงเรียน จำนวน 5 คน ที่มีความสนใจด้านการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ ร่วมมือในการวิจัยเพื่อให้เกิดสัมพันธภาพที่ดี ผู้วิจัยแนะนำตนเอง โดยแจ้งวัตถุประสงค์ของการวิจัย ขอบเขตการวิจัย ตลอดจนร่วมสังเกตแบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม ในกิจกรรมที่เกิดขึ้นในโรงเรียนและชุมชน

2.2) สร้างสัมพันธ์กับชุมชน โดยผู้วิจัยทำหนังสือเพื่อขออนุญาตเก็บข้อมูลวิจัยจากมหาวิทยาลัย จากนั้นติดต่อประสานกับผู้นำชุมชน (Gate Keeper) ร่วมกับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายที่เป็นผู้อาศัยอยู่ในพื้นที่ เพื่อเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยน และเก็บข้อมูลพื้นฐานต่าง ๆ

2.3) เก็บข้อมูลสภาพปัจจุบันด้านการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ ด้วยการสัมภาษณ์ครูผู้สอน นักเรียน และลงพื้นที่สำรวจใน 5 ชุมชน ใช้แบบสัมภาษณ์ชนิดกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) ซึ่งมีการขออนุญาตใช้อุปกรณ์บันทึกภาพ บันทึกเสียง

ขั้นตอนที่ 3 การสังเกตการณ์ (observing)

3.1) ศึกษาข้อมูลที่ได้จากการลงพื้นที่โดยข้อมูลที่ได้จำแนกเป็น 2 ประเภท คือ 1) ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources) จากการสัมภาษณ์เรื่องเล่า ตำนาน เหตุการณ์ร่วมสมัยที่เกิดขึ้นในอดีต และ 2) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources) เป็นข้อมูลจากตำรา การเล่าเรื่องที่รำลึกเหตุการณ์ของผู้มีประสบการณ์ตรง

3.2) สังเคราะห์ชุดความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เกิดขึ้นจากข้อมูล

ขั้นตอนที่ 4 การสะท้อนกลับ (reflecting)

4.1) ผู้วิจัยนำเสนอผลการศึกษาสภาพความต้องการและชุดความรู้ด้านประวัติศาสตร์ เพื่อให้ปราชญ์ชุมชน ครู และนักเรียน ได้มีส่วนร่วมในการสะท้อนกลับ ชักถามในเชิงวิพากษ์

4.2) ระดมความคิดเห็นในรูปแบบการสนทนากลุ่ม (focus group discussion) ระหว่างปราชญ์ ชุมชน ครู และนักเรียน รวบรวมความต้องการด้านเนื้อหา กิจกรรม ผลลัพธ์ ในการกำหนดประเด็นเพื่อพัฒนาร่างหลักสูตรประวัติศาสตร์ในพื้นที่ลุ่มน้ำฝาง

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ (Key Informants) จำนวน 15 คน มาจากการคัดเลือกแบบเจาะจง (purposive selection) ประกอบด้วย 1) ครูในพื้นที่ลุ่มน้ำฝาง ผู้สอนในระดับชั้นมัธยมศึกษา ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ จำนวน 5 คน 2) นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ที่มีความสนใจด้านการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ มีภูมิลำเนาในพื้นที่ลุ่มน้ำฝาง จำนวน 5 คน 3) ประชาชนชุมชนที่ได้การยอมรับจากผู้นำและคนในชุมชน ให้เป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมในท้องถิ่น จำนวน 5 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1) แบบวิเคราะห์เอกสาร (document analysis form) 2) แบบสัมภาษณ์ชนิดกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview form) 3) แบบบันทึกภาคสนาม (field note) 4) แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม (focus group recording)

การตรวจสอบและการวิเคราะห์ข้อมูล

1) การตรวจสอบสามเส้าจากผู้ให้ข้อมูล (Triangulation) โดยพิจารณาจากผู้ให้ข้อมูลโดยใช้การสัมภาษณ์ ในประเด็นข้อคำถามเดียวกัน แต่ต่างบุคคลกัน เพื่อดูว่าผู้ให้ข้อมูลตรงกันหรือไม่ 2) การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการ (Triangulation) โดยใช้การเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้มาจากการวิเคราะห์เอกสาร การสัมภาษณ์ การสังเกต การวิเคราะห์ข้อมูลเอกสารด้วยวิธีการเชิงคุณภาพ การตีความเชิงพรรณนาข้อมูล และสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Analytic induction) เพื่อจัดหมวดหมู่ของคำสำคัญและตีความเพื่อหาความหมาย

ผลการวิจัย

1. ศึกษาสภาพปัจจุบันในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นลุ่มน้ำฝาง พบว่า ด้านเนื้อหาเอกสารการสอนประวัติศาสตร์ลุ่มน้ำฝาง สามารถจำแนกได้ 9 ยุค คือ 1) ยุคลวจักรราช 2) ยุคซ่อมสร้างเมือง 3) ยุคพระเจ้าพรหมมหาราช 4) ยุคราชวงศ์มังราย 5) ยุคพม่าปกครอง 6) ยุคพระเจ้าฝางอุดมสิน 7) ยุคพระเจ้ากาวิละ 8) ยุคพญาสุริโยยศ 9) ยุคปัจจุบัน (สภาวัฒนธรรมฝาง, 2558, น.52)

2. ศึกษาความความต้องการในการพัฒนาหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นลุ่มน้ำฝาง การสัมภาษณ์ครู พบว่า ครูยังขาดความเชี่ยวชาญในเนื้อหา ไม่มีวิธีการออกแบบจัดการศึกษาประวัติศาสตร์ร่วมกับท้องถิ่น หลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ใช้อยู่เกิดจากการอบรมโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งไม่สอดคล้องกับสภาพสังคมในปัจจุบัน การเรียนการสอนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมุ่งเน้นเนื้อหาแบบพงศาวดาร มีการนำรูปแบบกิจกรรมทัศนศึกษามาใช้

ในการเรียนรู้ เพราะครูส่วนใหญ่ไม่มีความถนัดเรื่องการทำหลักสูตร แต่ถ้ามีวิทยากรมาสอนทำ ก็พร้อมให้ความร่วมมือ การสัมภาษณ์นักเรียน พบว่า นักเรียนมองว่าประวัติศาสตร์เป็นเรื่อง น่าเบื่อหน่าย เพราะต้องท่องจำ ต้องการทำงานกลุ่ม แต่ยังขาดความคล่องตัวในการสำรวจพื้นที่ ชุมชน การสัมภาษณ์ปราชญ์ชุมชน พบว่า ชุมชนมีชุดความรู้ท้องถิ่น แบ่งเป็น 3 ยุค คือ 1) ยุค อดีต ได้แก่ ตำนานการก่อตั้งชุมชน การอพยพของทหารจีน โครงการหลวง โครงการจัดตั้ง จังหวัดฝาง เหตุการณ์อุทกภัย 2) ยุคปัจจุบัน ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ อาหาร ภาษา การแต่งกาย ความเชื่อคนไทยภาคอีสาน ทรัพยากรธรรมชาติ น้ำพุร้อน บ่อน้ำมัน ดอยอ่างขาง งานหัตถกรรม การจัดการฝายกั้นน้ำ การปลูกหอม กระเทียม การปลูกพืชผักผลไม้เมืองหนาว 3) ยุคอนาคต ได้แก่ การเลือกตั้งท้องถิ่น การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจและด้านสาธารณสุขชุมชน โดยมีคำสำคัญจากการสัมภาษณ์ ว่า

“เดิมชุมชนบ้านปางควายเป็นป่า มีผู้คนอาศัยอยู่เพียง 20 กว่าหลังคาเรือนเท่านั้น ในสมัยนั้นไม่มีการซื้อขายที่ดิน ขึ้นอยู่กับความขยันของแต่ละคนในการถางป่าเพื่อทำการเกษตร ใครขยันมากก็มีที่ดินมา”

เหลล เสริมสุข (สัมภาษณ์), 10 ตุลาคม พ.ศ. 2566

“ภายในเดือนกันยายนจะมีการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เรานับถือสักการะที่ได้ต้นมะเฟือง เจ้าพ่อที่ปากบักรักษา ภาษาภาคกลางจะเรียกว่าฝีมด แต่บ้านเราเรียกว่าลงเจ้านาย จะมีการถวาย ฟ้อนหรือรำ ชาวบ้านจะทำอาหารเลี้ยงบูชาสักการะ จะมีในช่วงเดือน เมษายนเดือนพฤษภาคม”

โสภา ทองดี (สัมภาษณ์), 9 ตุลาคม พ.ศ. 2566

“สิ่งที่อยากจะให้ลูกหลานเมียนสืบทอดที่สุด คือการพูดภาษาเมียน การปักผ้า และการเป็นหมอผี เพราะ 3 สิ่งนี้เป็นเอกลักษณ์เด่นของชนเผ่าเมียน ถ้าหากได้กรุ่นหลังไม่ช่วยกันสืบทอด วัฒนธรรมประเพณีก็จะค่อยๆ เลือนหายไปตามเวลา และอาจจะไม่มีใครได้เห็นอีก ก็เลยอยากให้เด็กกรุ่นใหม่ช่วยกันอนุรักษ์ความเป็นเมียนเอาไว้ให้นานที่สุด”

มาลี วิลัย (สัมภาษณ์), 10 ตุลาคม พ.ศ. 2566

“สมัยก่อนผลผลิตหลักของชุมชนบ้านสันมะเฟืองก็จะมีข้าวเหนียวและข้าวเจ้า แต่ปัจจุบันจะเป็นหอมและกระเทียม”

วันเพ็ญ ลุงยา(สัมภาษณ์), 9 ตุลาคม พ.ศ. 2566

“วันที่ 23 กันยายน พ.ศ.2554 ชุมชนโป่งน้ำร้อนโดนน้ำป่าไหลหลากและเกิดน้ำท่วมเป็นเวลานาน ทำให้บ้านเรือนเสียหาย ผู้คนบาดเจ็บล้มตายกันเป็นจำนวนมาก จำกันได้ไม่เคยลืม พช.เข้ามาฟื้นฟู พัฒนาตลาดของไม้กวาด หลังจากนั้นก็ทำกันมาเรื่อยๆ จึงสาน ลายน้ำป่าหลาก เป็นการจารึกประวัติศาสตร์การสูญเสียครั้งนั้น ลงบนด้ามไม้กวาดและเป็นสินค้า OTOP ระดับสี่ดาวของกลุ่ม”

บุญเพชร ยอดรักษ์ (สัมภาษณ์), 4 พฤศจิกายน พ.ศ.2566

ภาพที่ 1 การสัมภาษณ์ปราชญ์ชุมชน ที่มา : โดยผู้วิจัย

ภาพที่ 2 การสัมภาษณ์ปราชญ์ชุมชน ที่มา : โดยผู้วิจัย

3. สังเคราะห์ชุดความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นลุ่มน้ำฝาง จากการจัดสนทนากลุ่มพบว่า ครูผู้สอนอยากให้นำเรื่องราวในท้องถิ่นมาบรรจุในเนื้อหาการจัดการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ โดยเน้นสถานที่สำคัญด้านวัฒนธรรมก่อน และนำอัตลักษณ์ในท้องถิ่นเข้ามาสอน รวมทั้งจัดกิจกรรมให้นักเรียนได้ลงพื้นที่ศึกษาเรียนรู้ประวัติศาสตร์ร่วมกับคนในชุมชน

เพื่อให้มองเห็นปัญหาเป็นเรื่องส่วนรวม ด้านนักเรียนต้องการมีส่วนร่วมกับชุมชน พร้อมเรียนรู้ในเชิงลึกเกี่ยวกับวิถีคิด พิธีกรรม ความเชื่อ ของคนในอดีต และข้อโต้แย้งทางประวัติศาสตร์ที่ไม่มุ่งเน้นความจำ และเน้นเนื้อหาเรื่องการเมืองการปกครองให้มากขึ้น รวมทั้งมีมุมมองต่อเรื่องราวประวัติศาสตร์ที่ความสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิต ด้านปราชญ์ชุมชน เสนอให้ นำชุดความรู้เรื่องราวในชุมชนไปบรรจุในเนื้อหาของโรงเรียน เพื่อให้นักเรียนเกิดความสนใจชุมชน ซึ่งครูในโรงเรียนไม่จำเป็นต้องเป็นผู้รู้ทั้งหมด แต่สามารถให้คนในชุมชนเข้ามาเป็นครู ช่วยสนับสนุนการสอนได้ และอยากจะพัฒนาชุมชนให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ตลอดชีวิตแบบครบวงจร ทั้งการศึกษา การท่องเที่ยว การเกษตรกรรม โดยมีคำสำคัญจากการสนทนากลุ่ม ว่า

นักเรียน

“อยากเรียนประวัติศาสตร์ ที่ทำให้มีส่วนร่วมมากขึ้น เพื่ออนุรักษ์ความเป็นท้องถิ่น ไม่ให้เลือนหาย แล้วก็อยากจะเรียนให้ลึกลงกว่านี้ เพราะอยากรู้จักชีวิตความเป็นอยู่ของคนสมัยก่อน เพื่อนำมาปรับใช้”

เจตน์พินิจ มอญเมิง (สนทนากลุ่ม), 17 มกราคม พ.ศ. 2567

ครูผู้สอน

“การเรียนการสอน อยากจะให้ชาวบ้านเป็นครู แล้วให้นักเรียนไปดูความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชน”

สุขชุม บัญสม (สนทนากลุ่ม), 17 มกราคม พ.ศ. 2567

ปราชญ์ชุมชน

“เคยถามลูกว่า ตึกห้าชั้นสูงเท่าไร ลูกตอบไม่ได้ แต่พ่อสามารถตอบได้ เพราะพ่อเป็นสลา พ่อเป็นคนทำ พ่อรู้ว่าอันนี้จะเอาสูงเท่าไร เรื่องแบบนี้ไม่ได้โทษครู แต่อยากจะให้สอนวิธีคิดเชิงปฏิบัติให้นักเรียน”

เหล เสริมสุข (สนทนากลุ่ม), 17 มกราคม พ.ศ. 2567

ปราชญ์ชุมชน

“ต้องการให้มีอะไรก็ได้ที่เข้ามาในชุมชนของเขา แล้วจะนำไปสู่ความมั่นคง ความสำเร็จ อยากจะทำเป็น one stop service ที่มันตอบโจทย์ เพราะผางเป็นที่ที่เด่นด้วยการท่องเที่ยวด้านชาติพันธุ์ และเกษตรกรรมคือปลูกพืช ผัก ผลไม้ ได้”

บุญเพชร ยอดรัก (สนทนากลุ่ม), 17 มกราคม พ.ศ. 2567

ครูผู้สอน

“ทุกวันนี้คนรุ่นใหม่เรียนจบแล้วไปหางานทำในเมือง ไม่กลับมาพัฒนาท้องถิ่น ดังนั้น การเรียนการสอนจะต้องผูกโยงเรื่องราวในท้องถิ่น ทำให้รู้ว่าเขาจะต้องเข้ามาแก้ไข ปัญหาท้องถิ่นในอนาคต”

เอก ใจอ้าย (สนทนากลุ่ม), 17 มกราคม พ.ศ. 2567

ผลจากการวิเคราะห์เอกสาร การสัมภาษณ์ครูผู้สอน นักเรียน และลงพื้นที่เก็บข้อมูล ใน 5 ชุมชน เพื่อศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัจจุบันและความต้องการในการพัฒนาหลักสูตร ประวัติศาสตร์ลุ่มน้ำฝางสำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษา ได้ข้อมูลสภาพปัจจุบันและความ ต้องการ ที่สอดคล้องกับแนวคิดด้านการพัฒนาหลักสูตร ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 การศึกษาสภาพปัจจุบันและความต้องการในการพัฒนาหลักสูตรประวัติศาสตร์ลุ่มน้ำฝาง สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษา

องค์ประกอบ ของหลักสูตร	สภาพปัจจุบัน	ความต้องการ
จุดประสงค์	หลักสูตรประวัติศาสตร์ที่สร้างความ ภาคภูมิใจในท้องถิ่น เน้นความจำเป็น สำคัญ	ประวัติศาสตร์ที่สร้างพลเมืองท้องถิ่น เน้นปรับเปลี่ยนพฤติกรรมด้าน ความรู้ ทักษะ เจตคติ โดนสามารถ นำไปใช้ได้จริง
เนื้อหา	ยึดแนวประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกระแส หลัก การแบ่งยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ 9 ยุค 1) ยุคลพบุรี 2) ยุคทวารวดี 3) ยุคสุโขทัย 4) ยุคอยุธยา 5) ยุคธนบุรี 6) ยุครัตนโกสินทร์ 7) ยุคพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช 8) ยุคพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว 9) ยุคปัจจุบัน	แนวประวัติศาสตร์สังคม ยึดตามความ ต้องการของชุมชน ผู้เรียน 1) ยุคอดีต 2) ยุคปัจจุบัน 3) ยุคอนาคต

องค์ประกอบ ของหลักสูตร	สภาพปัจจุบัน	ความต้องการ
วิธีสอน	จัดการเรียนรู้โดยครูในโรงเรียน อ่านเอกสาร เชิญวิทยากร กิจกรรมทัศนศึกษา	จัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมโดยครู และคนในชุมชนเป็นครูผู้สอน กิจกรรมลงสำรวจพื้นที่ เน้นการปฏิบัติแล้วใช้ได้จริงในชุมชน
การ ประเมินผล	การตัดสินจากการปฏิบัติโดยครู	การตัดสินจากการปฏิบัติโดยครู และ คนในชุมชน

จากตารางที่ 1 ผู้วิจัยได้นำองค์ประกอบของหลักสูตร (ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์, 2561, น.5-8) มาเป็นประเด็นในการศึกษาสภาพปัจจุบันและความต้องการในการพัฒนาหลักสูตรประวัติศาสตร์ลุ่มน้ำฝาง สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษา โดยหลักสูตรประกอบด้วย จุดประสงค์, เนื้อหา, วิธีสอน, การประเมินผล โดยข้อมูลด้านสภาพปัจจุบันและความต้องการ จะเป็นข้อมูลพื้นฐานในการจัดทำร่างหลักสูตรประวัติศาสตร์ลุ่มน้ำฝาง ในระยะที่ 2 ของโครงการวิจัย

ผลจากการศึกษาสภาพปัจจุบันและความต้องการในการพัฒนาหลักสูตรประวัติศาสตร์ลุ่มน้ำฝางสำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษา จึงได้ชุดความรู้ของชุมชนที่สอดคล้องกับแนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยจำแนกเป็นมิติต่าง ๆ เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกับสถานการณ์จริงในท้องถิ่นปัจจุบัน ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 การสังเคราะห์ชุดความรู้สำหรับการพัฒนาร่างหลักสูตรประวัติศาสตร์ลุ่มน้ำฝาง สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษา

ประเด็น	มิติ	ชุดความรู้
อดีต	1) มิติประวัติศาสตร์	ตำนานการก่อตั้งชุมชน, การอพยพของทหารจีน, โครงการหลวง, โครงการจัดตั้งจังหวัดฝาง, เหตุการณ์อุทกภัย
ปัจจุบัน	2) มิติวัฒนธรรม	ได้แก่ วัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ และกลุ่มคนไทยภาคอีสาน
	3) มิติทรัพยากรธรรมชาติ	ทรัพยากรด้านน้ำพุร้อน, บ่อน้ำมัน, ดอยอ่างขาง
	4) มิติภูมิปัญญา	งานหัตถกรรม งานศิลปะ การจัดการฝายกั้นน้ำ
	5) มิติเศรษฐกิจ	การปลูกหอม กระเทียมพืชผัก ผลไม้เมืองหนาว
อนาคต	6) มิติสังคม	การเลือกตั้งท้องถิ่น การรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจ ด้านสาธารณสุข

จากตารางที่ 2 ผู้วิจัยได้นำแนวคิดการจำแนกประเด็นของชุดความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (ณัฐติกาญจน์ สีเหนียง, 2555, น.190-191) เป็นเกณฑ์ในการศึกษาโดยจำแนกชุดความรู้ทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็น 3 ประเด็น เพื่อให้เห็นถึงพัฒนานาการของสังคม คือ ยุคอดีต ยุคปัจจุบัน และยุคอนาคต โดยชุดความรู้นี้ จะเป็นข้อมูลในการจัดทำเนื้อหาหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ในระยะที่ 2 ของโครงการวิจัย

อภิปรายผลการวิจัย

1. ศึกษาสภาพปัจจุบันในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นลุ่มน้ำฝาง

สภาพปัจจุบันประวัติศาสตร์ลุ่มน้ำฝาง มีเนื้อหามุ่งเน้นตามประวัติศาสตร์กระแสหลัก ซึ่ง ยงยุทธ ชูแว่น, 2562, น.222-224) ได้อธิบายแนวการเขียนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นวิธีนี้ว่า ได้รับอิทธิพลมาจากศึกษาประวัติศาสตร์ชาติ ที่ให้ความสำคัญกับการเรียงลำดับยุคสมัยอย่างเป็นพัฒนาการและการเกิดขึ้นของผู้นำ ประกอบกับการนำประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของตนเองไปผูกโยงกับประวัติศาสตร์กระแสหลักของชาติ เพื่อให้มีพื้นที่ร่วมกับประวัติศาสตร์กระแสหลัก ซึ่งประวัติศาสตร์แนวดังกล่าวเป็นเพียงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นโดยทั่วไป แต่ยังขาดพลังในการสร้างสำนึกร่วมกับชุมชน (ทวีสิน สืบวัฒนะ, 2554, น.26-36) สภาพการเรียนการสอนครูของเน้นเนื้อหาข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์กระแสหลักเป็นส่วนใหญ่ และขาดการนำกระบวนการทางประวัติศาสตร์มาเชื่อมโยงทำให้ขาดกระบวนการในการสร้างความรู้ใหม่ (นันทนา ราชเฉลิม, 2557, น.89-91) ส่งผลต่อความกล้าแสดงออก กล้าแสดงความคิดเห็น และการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาในสังคม ซึ่ง อรรถจักร สัตยานุรักษ์ และคณะ (2554, น.11-13) ได้วิจัยการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของโรงเรียนกับชุมชนท้องถิ่นจนได้เนื้อหาหลักสูตร ที่ทำให้เข้าใจสภาพความเป็นจริงของชุมชนได้ชัดเจนมากขึ้น และนำไปสู่การปรับตัวของชุมชนและการสร้างความตระหนักในพลังชุมชนของตนเอง แต่ปัญหาการใช้เกิดขึ้นเมื่อสิ้นสุดโครงการ หรือผู้ร่วมจัดทำได้ย้ายสถานศึกษา (กิริรินทร์ สหเวียน, 2546, น.145-146) ดังนั้นแนวทางแก้ไขจึงจำเป็นต้องการจัดเรียนรู้แบบยั่งยืน ให้ผลผลิตตกอยู่กับผู้เรียนและชุมชนได้ขับเคลื่อนต่อไป

2. ศึกษาความความต้องการในการพัฒนาหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่นลุ่มน้ำฝาง

การศึกษาความความต้องการในการพัฒนาหลักสูตรประวัติศาสตร์ลุ่มน้ำฝางอย่างมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้ให้ข้อมูล สอดคล้องกับแนวคิดของ เฉลิม นิติเขตต์ปรีชา (2561, น.174-175) ได้เสนอแนวโน้มการสอนประวัติศาสตร์แนวใหม่ที่มุ่งตามปรัชญาการศึกษาแบบพัฒนาการนิยม (Progressivism) ซึ่งเป็นการกำหนดเป้าหมายที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคม

ให้ดีขึ้น โดยการเรียนรู้มีเนื้อหาสอดคล้องกับเรื่องราวสถานการณ์ในชุมชนตนเอง จัดกิจกรรมเน้นความเป็นจริงร่วมกับชุมชน มีการวัดประเมินผลที่เน้นการปฏิบัติได้จริงโดยชุมชนมีส่วนร่วม ความต้องการจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์แนวใหม่ สอดคล้องกับแนวคิดด้านการพัฒนาหลักสูตรของ ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์ (2561, น.6-7) ที่ว่าองค์ประกอบของหลักสูตร ที่จะต้องแสดงให้เห็นถึง จุดมุ่งหมาย วัตถุประสงค์ เนื้อหาการจัดการ และการวัดและประเมินของหลักสูตร รวมทั้งการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเป็นการสร้างหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพชีวิตจริงความเป็นอยู่เอกลักษณ์ความเป็นท้องถิ่น เพื่อเป็นการเสริมพลังอำนาจและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน รวมทั้ง สนุทรชัย ซอব্যศ (2562, น.132) ได้เสนอแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์เพื่อเสริมสร้างการศึกษาของคนในท้องถิ่น ในรูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยให้ความสำคัญกับเนื้อหาของชุมชน มาเรียงลำดับจัดทำเป็นศูนย์การเรียนรู้ ให้คนในท้องถิ่นเข้ามาสร้างกระบวนการเรียนรู้ระหว่างกัน

3. สังเคราะห์ชุดความรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นลุ่มน้ำฝาง

จากการศึกษาชุดความรู้ท้องถิ่น สะท้อนภาพความเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทที่กำลังเข้าสู่สมัยใหม่ ตามแนวคิดของ กนกวรรณ พวงประยงค์ และ สานิตย์ หนูนิล (2561, น.63-64) ได้เสนอกรอบปัจจัยในการดำเนินชีวิตของคนในสังคมชนบทสมัยใหม่ ซึ่งประกอบด้วย การทำกิจกรรม ความสนใจ การแสดงความคิดเห็น ซึ่งชุดความรู้ของคนในชุมชนที่เป็นอยู่นี้แสดงถึงอัตลักษณ์ตัวตน โดย อานันท์ กาญจนพันธ์ (2564, น.114-116) ได้อธิบายว่า การเลือกใช้ชุดความรู้ท้องถิ่น จะเป็นการต่อรองบนความสัมพันธ์ของพื้นที่เชิงความรู้ ทำให้การรับรู้ การให้ความหมาย การนิยามตัวตนในท้องถิ่นนั้นเปลี่ยนแปลงไป เป็นการปะทะกันระหว่างชุดความรู้เดิมกับชุดความรู้ใหม่

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัย

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) มุ่งเน้นการทำงานแบบมีส่วนร่วมเพื่อแก้ไขปัญหาตามสภาพบริบท โดยผู้วิจัยมีความสามารถตัดสินใจปรับเปลี่ยนขั้นตอนกระบวนการได้ ทั้งนี้ต้องอาศัยข้อมูลสารสนเทศที่เพียงพอ ในการปรับปรุงหรือเลือกวิธีการใหม่ที่เหมาะสมในการแก้ไขปัญหา

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาข้อมูลสภาพปัจจุบันและความต้องการด้วยวิธีการเชิงปริมาณ (Quantitative Research) เพื่อให้ข้อมูลมีความสมบูรณ์สอดคล้องตามจุดมุ่งหมายของการวิจัย

เอกสารอ้างอิง

- กนกวรรณ พวงประยงค์ และ สานิตย์ หนูนิล. (2561). สังคมชนบทไทยสมัยใหม่กับปัจจัยกำหนดวิถีการดำเนินชีวิต. ใน วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. 44(2), 34 - 64.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2551). หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์แห่งประเทศไทย.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2564). รายงานการศึกษาวิจัยสภาพการจัดการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน. กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.
- กิริรินทร์ สหเวียน. (2546). กระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นโดยการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการ : กรณีศึกษาคูครูชั้นประถมศึกษาในโรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน อำเภอดงหลวง จังหวัดเชียงใหม่. (วิทยานิพนธ์ปริญญาคุชฎบัณฑิต). กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เฉลิม นิติเขตต์ปรีชา. (2561). เทคนิควิธีการสอนประวัติศาสตร์ กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชัยรัตน์ สุทธิรัตน์. (2560). การพัฒนาหลักสูตร: ทฤษฎีสู่การปฏิบัติ. (พิมพ์ครั้งที่ 6) กรุงเทพฯ : วีพริ้นท์.
- ณัฐติกาญจน์ สีเหนียง. (2555). การสังเคราะห์ชุดความรู้ท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการศึกษาของชุมชน. (วิทยานิพนธ์ปริญญาคุชฎบัณฑิต). กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เดลินิวส์ออนไลน์. (2564). ศธ.จัดใหญ่ปรับการเรียนเปลี่ยนการสอนวิชาประวัติศาสตร์. เรียกใช้เมื่อ 4 กันยายน 2564 จาก <https://www.dailynews.co.th/news/228170/>
- ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ. (2554). แนวคิดและแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : อินทนิล.
- ธงชัย วินิจจะกูล. (2562). ออกนอกกรอบประวัติศาสตร์ไทย. นนทบุรี : ฟาเดียวกัน.
- นันทนา ราชเฉลิม. (2557). การจัดการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นโดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม : กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านโนนโป่งแดง จังหวัดเลย (วิทยานิพนธ์ปริญญาคุชฎบัณฑิต). ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

- ภิญญพันธุ์ พจนะลาวัณย์. (2561). ประวัติศาสตร์สำเนียง. กรุงเทพฯ : มติชน.
- ยงยุทธ ชูแว่น. (2562). ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทย. กรุงเทพฯ : ยิปซีกรุ๊ป.
- เรณู อรรธนาเมศรี และคณะ. (2554). โครงการยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- วศิน ปัญญาวุธตระกูล. (2562). ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น: วิธีการศึกษาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม. พิษณุโลก : รัตนสุวรรณการพิมพ์ 3.
- สภาวัฒนธรรมอำเภอฝาง. (2558). ประวัติศาสตร์เมืองฝาง. (พิมพ์ครั้งที่ 2) เชียงราย : ล้อล้านนา.
- สุนทรชัย ขอบยศ. (2562). ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อการพัฒนารากฐานท้องถิ่นที่เข้มแข็งและยั่งยืน. วารสารสถาบันพระปกเกล้า. 17(2), 115 - 138.
- อานันท์ กาญจนพันธ์. (2564). ก้าวข้ามวาทกรรมสู่พื้นที่ความรู้ : จุดตัดของข้อถกเถียงทางสังคมศาสตร์. กรุงเทพฯ : สยามปริทัศน์.
- องอาจ นัยพัฒน์. (2554). การออกแบบการวิจัย: วิธีการเชิงปริมาณ เชิงคุณภาพ และผสมผสานวิธีการ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ และคณะ. (2548). โครงการประสานงานเพื่อประมวลและสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชน. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2556). บทสังเคราะห์ยววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2560). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ “ความเปลี่ยนแปลง “ชนบท” ในสังคมไทย : ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหว”. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

